

Pompor Zoltán

MINDÖRÖKKÉ PECÚR*

* Tóth-Máthé Miklós, a Sárospataki Református Kollégium egykori diákja, József Attila-díjas író, színművész 2019. október 20-án, életének 84. esztendejében elhunyt. Az Angol Internátus hajdani növendékére emlékezünk Pompor Zoltán írásával. (A szerk.)

Tóth-Máthé Miklóssal a *Pecúrok* című ifjúsági regényének harmadik kiadása okán ismerkedtem meg több mint egy évtizede. A Református Pedagógiai Intézet akkori igazgatója, Márkus Gábor kért meg arra, hogy vegyem fel a kapcsolatot a szerzővel, és egyeztessenek vele a kiadás feltételeiről. Azelőtt – őszintén be kell valljam – nem ismertem a munkásságát, azt is csak a regény szerkesztése közben tudtam meg az interneten fellelhető életrajzokból és a szóban hosszan, nagy kedvvel elbeszélt visszaemlékezéseiből, hogy Tiszalúcon született lelkészcsaládban, hogy iskoláit Sárospatakon (a pecúrkori emlékek innen vannak), Debrecenben és Miskolcon végezte (jó eszű gyerek volt, de nem neki találták ki az intézményes oktatást), hogy már gyermekkorában is író szeretett volna lenni, hogy a Bodrog-parti Athénból a kálvinista Rómába kerülve fertőzte meg a színház, és a miskolci Déry Színházban állt először színpadra, hogy apja intése ellenére választotta a színészi pályát, és vették fel az 56-os forradalom után egy évvel Budapesten a Színművészeti Főiskolára, hogy mindössze kilenc évig játszott pesti és vidéki színházak színpadain, és hogy ezt követően tért vissza kedves kamaszkori elfoglaltságához, az íráshoz.

A *Pecúrok* 1989-es első kiadását tízévente követte egy-egy újabb; tavaly éppen a Református Tananyagfejlesztő Csoport vállalkozott arra, hogy változatlan belívekkel, de korunk olvasói elvárásaihoz illeszkedő borítóval megjelentesse a könyvet (érdekesség, hogy a harmadik és negyedik kiadás borítóját és szövegekői illusztrációit a Kecskeméti Református Gimnázium testnevelőtanára, Dunszt István készítette). Olvasóversenyt is rendeztünk a kötethez kapcsolódóan, 5-6. osztályos diákok havonta egy-egy részt olvastak el a regényből, majd oldottak meg szövegértési, szövegalkotási és kreatív feladatokat. Az újrakiadással és a könyvhöz kapcsolódó feladatokkal, tanári

ötlettárral az volt a célunk, hogy a református iskolák felső tagozatos tanulói számára ajánlott olvasmányok közé becsempésszük a *Pecúrokat*. Úgy gondoljuk, hogy a református kollégiumi környezetben játszódó, könnyen olvasható kamaszregényen keresztül nemcsak egy érdekes történettel, hanem a református iskolatörténet egy szeletével is megismerkedhetnek az olvasók.

„Akkor még – tíz esztendősen oda kerülve első gimnazistának – csak a nagy idegenséggel voltam elfoglalva, mely mindenütt körülvett. A gimnáziumban épp úgy, mint az angol internátusban, ahol laktam. Addig ki sem mozdultam Tiszalúcról, és egyszerre mintha 'külföldre' kerültem volna” – emlékszik vissza a szerző első sárospataki élményeire. Kulcsregény a *Pecúrok*, Tatár Marci Tóth-Máthé Miklós gyermekkori énje, a legtöbb kaland nem kitalált, a valóságban is pontosan úgy esett meg, ahogy a könyvben olvassuk. Egy visszaemlékezésnek számos oka lehet: összegezés, mélybenzés, menekülés a jelenből. Esetünkben bármelyik is készítette a múlt felé tekinteni az elbeszélőt, egyben biztosak lehetünk: a szövegben megjelenő események, szereplők nem véletlenül kerültek bele, kellőképpen emlékezetesek voltak ahhoz, hogy később helyet kapjanak a visszaemlékezésben – ugyanígy az az értékrend is, amelyet a szülői házból hozott vagy éppen a református kollégiumban megtapasztalt.

Már a regény első soraiban is karakteresen kirajzolódik, mit őrzött meg leginkább magában a sárospataki iskolaévekből: a kiszolgáltatottságot, a biztonságos otthon hiányát, az egyedüllétet. A *Pecúrok* egyik nagy erénye, hogy erről az idegenségérzésről – a megszokott, jól ismert otthoni közeg és a kollégium írott és íratlan szabályai között feszülő ellentétéről – őszintén beszél. Ez a nyíltság napjaink református kisgimnazistái számára is vonzó lehet, ők is sokszor falusi, kisvárosi iskolákból kerülnek be a nagy hagyományú középiskolák falai közé, maguk is nap mint nap szembesülhetnek idősebb iskolatársaik hatalmaskodásával. Kutatások is alátámasztják, hogy a szülők mind a mai napig azért (is) küldik egyházi iskolába gyermekeiket, mert ott nagyobb a rend és a fegyelem. Más kérdés, hogy a diákok nem elsősorban erre vágnak, amikor új közegbe kerülnek. A könyv hőse, Tatár Marci álmában sem gondolta, hogy a felsőbbéves diákok sokszor szigorúbbak, mint a nagy tekintélyű professzorok. Nem volt felkészülve rá, hogy hol cipőt kelljen pucolnia, hol borért szalajtják a szomszédos kocsmába – hiszen a pecúrok mindenkinek csak a szolgái.

A sírásra görbülő szájjal a szekrénye előtt a rántottcsirke-darabok között guggoló kisdíák képe egyszerre szívszorító és komikus, ez a kettős érzés tovább erősödik, amikor egy felsőbb éves diák (a nagy Cserépi) fenéken billenti, és a feje a csirkehalomba fúródik. A humor, sőt a kíméletlen szatíra Tóth-Máthé Miklós kedvelt írói eszköze, a *Pecúrok* felütése sem nélkülözi ezt az eszközt, amellyel egyszerre ébreszt szimpátiát kis hőse iránt, és oldja a feszültséget. A finom (diák)humort mindvégig jó érzékkel adagolja, a tanórai diákcsinnyek, a diákszínházi próbákön figyelmetlenségéből (vagy direkt) félremondott szövegek, a legációban megesett kalandok mind-mind anekdotákká érnek az idők során. Ha a *Pecúrokra* mint olvasmányélményre gondolunk, a pecúrlét nyomorúságos és vidám oldala egyszerre idéződik fel.

A sok sírás is elviselhetőbb, ha az ember nem egyedül sír. A sanyarú sors közösséggé kovácsolja a kisdiaákokat. Előbb csak együtt sírnak a sírós helyen, később a sírós csapat már sülve-főve együtt van, és azt tervezgeti, hogyan szökjenek meg a rabságból. Jegyeik is egyformán rosszak, hiába mondják a tanárok, hiába látják a felsőbb éveseken, hogy túl lehet élni a megpróbáltatásokat, nem vigasztalja őket, hogy egykor mindenkinek ilyen rossz volt. Tudják, hogy a rendszert nem lehet megváltoztatni, mégis próbálkoznak, feszegetik a határokat, vágynak a szabadságra, a biztonságra, ez vezet végül a nagy tervhez: elszöknek az iskolából. A menekülés központi témája a regénynek, hőseink folyamatosan keresik azokat az alkalmakat, amikor akár lélekben, akár testben kiszakadhatnak „rabságukból”. Van, amikor elég ehhez annyi, hogy a kötelező istentiszteleten hazagondolnak, máskor az is a szabadság lehetőségét adja, hogy elmehetnek a városi cukrászdába, amikor legációra utaznak egy felsőbbévesssel, vagy egy jóindulatú pártfogó kikéri Marcit a kollégiumból egy ebédre. És az is szabadság, ha angolórán elkészül egy újabb fejezet az indiánregényből – Marcinak ez jelenti a legnagyobb szellemi kalandot, létrehozni valami maradandót, amivel társainak is reményt adhat.

A *Pecúrokban* – mint minden jó iskolaregényben – élet van, nem tudjuk, és nem is akarjuk kivonni magunkat az emlékek hatása alól, hiszen nekünk is jól esik visszatérni a gyermekkorba, felidézni a hol szomorú, hol vidám történeteket. Felvetődhet a kérdés, hogy a református környezet és kulturális utalások mennyire teszik belterjessé a regényt, érdekes-e ez azok számára, akik nem református iskolában tanulnak. A református kulturális háttér ismerete segít az értelmezésben, de nem előfeltétel, a téma univerzális voltából fakadóan a regény világa azok számára is nyitott, akik nem tudják, mi az a mendikáns, a legáció vagy a kurátor. Ugyanígy kérdés az is, hogy ha kötelező olvasmánnyá tesszük a református iskolák felső tagozatán, nem veszíti-e el a varázsát. A könyvhöz kapcsolódó olvasópályázat sikere azt mutatta, hogy jól olvasható szöveg a *Pecúrok*, okosan motiválva még a kamaszok is rávehetőek arra, hogy még a szabadidejükben is az iskoláról olvassanak.

Amikor 2019 elején elkezdtünk Tóth-Máthé Miklóssal egyeztetni a *Pecúrok* negyedik kiadásáról, újra találkoztunk, hosszasan beszélt az elmúlt tíz évről, büszkén mutatta díjait, dedikálta legújabb könyvét, reménykedett, hogy hamarosan német nyelven is megjelenhet a reformáció 500. évfordulójára írt Kálvin-regénye. Szívén viselte a *Pecúrok* sorsát is, szívesen jött az olvasóverseny díjkiosztójára, hogy személyesen meséljen – a lelkében máig élő – Tatár Marciról a közel kétszáz diáknak. Amikor kiállt a színpadra, úgy tűnt, hazaérkezett, imádott szerepelni, mesélni. Én legalábbis ezt őriztem meg belőle. A legújabb kiadás borítótervét még látta, örült is a friss formának, a fülszövegre kerülő életrajzát tollba mondta – de a könyvet sajnos már nem vehette kézbe.